

ZAHARLI ILON VA HASHORATLAR CHAQQANDA, SHUNINGDEK ZAHARLANISH HOLATLARIDA BIRINCHI YORDAM KO'RSATISH

Karimova Nargiza Orziqulovna

Jizzax viloyati favqulodda vaziyatlar boshqarmasi hayot faoliyati xavfsizligini o'qitish markazining o'qituvchisi

Karimova Nargiza Orzikulovna

*Instructor at the Life Safety Training Center of the Jizzakh Region
Department of Emergency Situations*

Annotatsiya: Ushbu maqolada zaharli ilon va turli hashoratlar chaqqanida, shuningdek oziq-ovqat, dori vositalari, kimyoviy moddalar va gazlardan zaharlanish holatlarida birinchi yordam ko'rsatish masalalari tahlil qilinadi. Favqulodda vaziyatlarda to'g'ri, tezkor va oqilona harakat qilish jabrlanuvchining hayotini saqlab qolish, asoratlarni kamaytirish va keyingi tibbiy davolash samaradorligini oshirishda muhim o'rin tutadi. Maqolada zaharlanish va chaqilish belgilarini aniqlash, xavfli alomatlarini farqlash, mumkin bo'lgan xatolarning oldini olish hamda birinchi yordamning amaliy tamoyillari yoritilgan.

Kalit so'zlar: birinchi yordam, zaharli ilon, hashorat chaqishi, zaharlanish, anafilaksiya, oziq-ovqatdan zaharlanish, kimyoviy zaharlanish, toksik ta'sir, favqulodda holat, tibbiy yordam.

FIRST AID IN CASES OF VENOMOUS SNAKE AND INSECT BITES, AS WELL AS VARIOUS TYPES OF POISONING

Abstract: This article analyzes the issues of providing first aid in cases of bites from venomous snakes and various insects, as well as poisoning caused by food, medications, chemical substances, and gases. It emphasizes that correct, prompt, and rational actions in emergency situations play a crucial role in saving the victim's life, reducing complications, and improving the effectiveness of subsequent medical treatment. The article also discusses the identification of signs of bites and poisoning, differentiation of dangerous symptoms, prevention of possible mistakes, and outlines the practical principles of first aid.

Keywords: first aid, venomous snakes, insect bites, poisoning, anaphylaxis, food poisoning, chemical poisoning, toxic exposure, emergency situation, medical care.

Kirish

Inson hayoti va salomatligini saqlashda birinchi yordam ko'rsatish madaniyati nihoyatda muhimdir. Kundalik turmushda, ayniqsa tabiat qo'ynida, dala va bog' ishlarida, sayohat, piknik yoki qishloq hududlarida zaharli ilon va hashoratlar bilan to'qnash kelish ehtimoli mavjud. Bundan tashqari, uy sharoitida sifatsiz oziq-ovqat iste'mol qilish, dorilarni me'yoridan ortiq qabul qilish, maishiy kimyoviy moddalar bilan ehtiyotsiz muomala qilish yoki gaz ta'siriga uchrash kabi holatlar

ham tez-tez uchrab turadi. Bunday vaziyatlarda vahimaga tushish emas, balki vaziyatni to'g'ri baholash va dastlabki yordamni oqilona ko'rsatish zarur.

Birinchi yordamning asosiy maqsadi kasallik yoki shikastlanishni to'liq davolash emas, balki jabrlanuvchining ahvolini og'irlashib ketishidan saqlash, nafas va qon aylanishini qo'llab-quvvatlash, zaharning organizm bo'ylab tarqalishini sekinlashtirish hamda professional tibbiy yordam kelguncha xavfsiz holatni ta'minlashdan iborat. Ayniqsa zaharli ilon chaqishi, hashorat nishi yoki zaharli moddalarning organizmga kirishi bilan bog'liq holatlarda vaqt omili juda muhim. Noto'g'ri ko'rsatilgan yordam esa ba'zan zaharning o'zidan ham xavfliroq oqibatlariga olib kelishi mumkin. Shu bois har bir inson eng zarur birinchi yordam qoidalarini bilishi va ularni amalda to'g'ri qo'llay olishi kerak.

Zaharli ilon chaqqanda birinchi yordam

Ilon chaqishi tibbiyotda eng xavfli favqulodda holatlardan biri hisoblanadi. Bunda zahar organizmga teri va yumshoq to'qimalar orqali kirib, mahalliy shish, og'riq, qon ivishining buzilishi, asab tizimi falajlanishi yoki nafas yetishmovchiligi kabi og'ir asoratlarni keltirib chiqarishi mumkin. Alomatlar ilon turiga, yuborilgan zahar miqdoriga, chaqqan joyga, jabrlanuvchining yoshiga va umumiy sog'lig'iga qarab farqlanadi. WHO tavsiyasiga ko'ra, ilon chaqishida eng muhim choralar — jabrlanuvchini imkon qadar qimirlatmaslik, chaqqan a'zoni harakatsizlantirish va tezda tibbiy muassasaga yetkazishdir. Kuchli arterial turniket qo'llash tavsiya etilmaydi. Ayrim maxsus neurotoksik ilonlar uchun bosimli immobilizatsiya usuli ma'lum holatlarda qo'llanishi mumkin, ammo u barcha ilon chaqishlari uchun bir xil tavsiya etilmaydi.

Ilon chaqqan odamda ko'pincha chaqqan joyda ikki nuqtali tish izi, kuchli og'riq, shish, qizarish yoki ko'karish kuzatiladi. Ayrim hollarda bosh aylanishi, ko'ngil aynishi, qusish, ko'rishning xiralashishi, mushaklarda bo'shashish, nafasning qiyinlashishi va hushning pasayishi ham paydo bo'lishi mumkin. Mahalliy shish tez kuchayib borishi, qonash belgilari yoki nafas buzilishi xavfli belgilardandir.

Birinchi yordam ko'rsatishda eng avvalo jabrlanuvchini tinchlantirish zarur. Qo'rquv va vahima yurak urishini tezlashtirib, zaharning tezroq tarqalishiga yordam berishi mumkin. Jabrlanuvchini yotqizish, harakatini cheklash va chaqqan qo'l yoki oyoqni iloji boricha qimirlatmaslik kerak. A'zo shina yoki oddiy tayanch bilan harakatsizlantirilsa yanada yaxshi bo'ladi. Soat, uzuk, bilaguzuk kabi siqib qolishi mumkin bo'lgan buyumlarni shish paydo bo'lishidan oldin yechib qo'yish foydali. Jarohat joyini toza saqlash kerak, ammo uni kesish, kuydirish, muz bosib qo'yish, kimyoviy moddalar surtish, zaharni og'iz bilan so'rib olish mutlaqo tavsiya etilmaydi. WHO bunday an'anaviy usullar zararli va foydasiz ekanini alohida qayd etadi.

Jabrlanuvchini iloji boricha tez tibbiy muassasaga yetkazish muhim, chunki ilon zahariga qarshi maxsus davolash — antizahar va kuzatuv — faqat tibbiyot muassasasida amalga oshiriladi. Agar imkon bo'lsa, ilonning o'zini ushlashga yoki o'ldirishga urinish kerak emas; bu yana qo'shimcha chaqish xavfini tug'diradi.

Faqat ilonning rangi yoki tashqi ko‘rinishini eslab qolish foydali bo‘lishi mumkin, ammo bu ham xavf tug‘dirmasligi kerak.

Hashoratlar chaqqanda birinchi yordam

Hashoratlar chaqishi ko‘pincha ari, asalari, chayon, o‘rgimchak va boshqa turdagi jonivorlar bilan bog‘liq bo‘ladi. Aksariyat hollarda chaqish mahalliy og‘riq, achishish, qizarish, qichishish va shish bilan kechadi. Biroq ayrim odamlarda, ayniqsa allergik moyilligi borlarda, og‘ir tizimli reaksiya — anafilaksiya rivojlanishi mumkin. NHS ma’lumotiga ko‘ra, anafilaksiya juda tez boshlanadigan va hayot uchun xavfli bo‘lgan allergik reaksiya bo‘lib, unga hashorat stinglari ham sabab bo‘lishi mumkin.

Oddiy hashorat chaqishida birinchi yordam sifatida chaqqan joyni toza suv bilan ehtiyotkorlik bilan tozalash, shish bo‘lsa matoga o‘ralgan sovuq kompressni kamida 20 daqiqa qo‘yish, zararlangan a‘zoni balandroq tutish, og‘riq bo‘lsa yosh va holatga mos og‘riq qoldiruvchi qo‘llash mumkin. Qichishishni kamaytirish uchun antihistamin vositalar yoki ayrim hollarda gidrokortizonli krem ishlatiladi. Agar ari nishi terida qolgan bo‘lsa, uni ezib yubormasdan, ehtiyotkorlik bilan olib tashlash lozim.

Agar chaqishdan keyin nafas qisilishi, tomoqda shish hissi, ovoz bo‘g‘ilishi, tez tarqaluvchi toshma, bosh aylanishi, hushdan ketish, lab va yuzning shishishi kuzatilsa, bu anafilaksiya belgilari bo‘lishi mumkin. Bunday vaziyatda shoshilinch yordam chaqirish kerak. NHS tavsiyasiga ko‘ra, og‘ir allergiyasi bor ayrim kishilar o‘zida adrenal avtoinjektor olib yuradi; bunday holatda undan foydalanishga yordam berish mumkin.

Zaharlanish tushunchasi va uning asosiy turlari

Zaharlanish — organizmga zaharli moddaning tushishi oqibatida uning hayotiy faoliyati izdan chiqadigan holatdir. Zahar og‘iz orqali yutilishi, nafas orqali kirishi, teri orqali so‘rilishi yoki in‘eksiya kabi yo‘llar bilan organizmga tushishi mumkin. Amaliyotda zaharlanishning bir necha ko‘p uchraydigan shakllari mavjud: oziq-ovqatdan zaharlanish, dori vositalaridan zaharlanish, maishiy kimyoviy moddalardan zaharlanish, gaz va tutundan zaharlanish, spirtli ichimlik yoki surrogatlardan zaharlanish.

Zaharlanishning umumiy belgilari turlicha bo‘lsa-da, ko‘pincha ko‘ngil aynishi, qusish, qorin og‘rishi, ich ketishi, bosh og‘rishi, bosh aylanishi, holsizlik, terlash, uyquchanlik, ong chalkashishi, nafas buzilishi yoki tirishishlar kuzatilishi mumkin. Belgilar zahar turiga qarab tez yoki sekin rivojlanadi. Shu sababli birinchi yordamda eng muhim vazifa — zahar turi va organizmga kirish yo‘lini taxminan aniqlashdir.

Oziq-ovqatdan zaharlanishda birinchi yordam

Oziq-ovqatdan zaharlanish, odatda, mikroblar yoki ularning toksinlari bilan ifloslangan taom va ichimliklarni iste’mol qilish natijasida yuz beradi. Mayo Clinic ma’lumotiga ko‘ra, oziq-ovqatdan zaharlanishda ko‘p uchraydigan belgilar — me’da bezovtaligi, ich ketishi va qusish bo‘lib, ular bir necha soat yoki bir necha kun ichida boshlanishi mumkin. Ko‘pchilik holatlar yengil kechsa-da, ayrim bemorlarda suvsizlanish va og‘ir asoratlarni rivojlanishi mumkin.

Birinchi yordam sifatida bemorga dam berish, ko'p emas, oz-ozdan tez-tez suyuqlik ichirish, suvsizlanish belgilari kuzatilsa e'tiborli bo'lish kerak. Qattiq qusishdan keyin birdan ko'p suyuqlik ichirish ko'ngil aynishini kuchaytirishi mumkin, shuning uchun mayda yutulmar ma'qul. Agar qonli ich ketish, yuqori isitma, hush pasayishi, kuchli holsizlik, siydikning kamayishi, ko'zning ichiga botishi kabi suvsizlanish yoki og'irlashish belgilari bo'lsa, darhol shifokorga murojaat qilish zarur.

Dori va kimyoviy moddalar bilan zaharlanishda birinchi yordam

Dori vositalari me'yorida ortiq qabul qilinganda yoki noto'g'ri dorilar ichilganda zaharlanish yuz berishi mumkin. Xuddi shuningdek, maishiy tozalagichlar, kislota-ishqorlar, erituvchilar, pestitsidlar va boshqa kimyoviy moddalar ham juda xavfli. Red Cross va Mayo Clinic tavsiyalariga ko'ra, zaharlanishda jabrlanuvchini ataylab qusdirish tavsiya etilmaydi; bu ko'pincha qo'shimcha zarar yetkazadi. Ayniqsa kuydiruvchi moddalar, neft mahsulotlari yoki noma'lum moddalarda qusdirish xavfni oshiradi. Jabrlanuvchiga nimadir yedirish yoki ichirish ham faqat mutaxassis ko'rsatmasi bo'lsa qilinadi.

Bunday vaziyatda birinchi qadam — voqea joyining xavfsizligini ta'minlash. So'ng modda nomi, qachon va qancha miqdorda qabul qilingani haqida ma'lumot to'plash kerak. Idish, qadoq yoki yorliqni saqlab qo'yish muhim. Agar modda teriga yoki ko'zga tegsa, u joyni ko'p suv bilan chayish kerak; agar zaharli gazdan shubha bo'lsa, jabrlanuvchini darhol toza havoga olib chiqish zarur. Nafas yo'llari, nafas olish va hush holati doimo kuzatib boriladi. Agar bemor hushsiz bo'lsa, og'ziga hech narsa berilmaydi va tez yordam chaqiriladi.

Gaz va tutundan zaharlanish

Gaz, tutun yoki uglerod oksidi bilan zaharlanish yashirin, ammo o'ta xavfli holatdir. Bunda bosh og'rishi, bosh aylanishi, ko'ngil aynishi, holsizlik, uyquchanlik, hushning chalkashishi va og'ir holatda hushdan ketish kuzatilishi mumkin. Birinchi yordam sifatida eng avvalo jabrlanuvchini xavfli hududdan olib chiqish va toza havoga olib chiqish kerak. Yopiq joyda gaz sizib chiqayotgan bo'lsa, o'zingizning xavfsizligingizni ham unutmang. Zarurat bo'lsa, favqulodda xizmatlarni chaqirish lozim.

Birinchi yordamda yo'l qo'yiladigan xatolar

Favqulodda vaziyatlarda odamlar ko'pincha xalq orasida keng tarqalgan, ammo noto'g'ri usullardan foydalanadilar. Ilon chaqishida jarohatni kesish, zaharni so'rish, qattiq turniket qo'yish, muz bosish yoki chaqqan joyni kuydirish noto'g'ri hisoblanadi. Hashorat chaqishida esa shishni kuch bilan ezish, terini tirnash yoki noma'lum malhamlarni ko'p surtish foydadan ko'ra zarar keltirishi mumkin. Zaharlanishda esa odamni majburan qusdirish, sut ichirish, spirtli ichimlik berish yoki "uy sharoitidagi davo"ga suyanish juda xavfli. Zamonaviy tavsiyalar bunday xatolardan qochishni ta'kidlaydi.

Profilaktika choralari

Birinchi yordamni bilish bilan birga, bunday holatlarning oldini olish ham muhimdir. Tabiatda yopiq poyabzal va uzun kiyim kiyish, tosh, buta va o'tlar orasida qo'lni ehtiyotsiz suqmaslik, bolalarni nazoratsiz qoldirmaslik, uyda dorilar

va kimyoviy moddalarni bolalar ololmaydigan joyda saqlash, oziq-ovqat mahsulotlarining sifati va yaroqlilik muddatini tekshirish zarur. Allergiyaga moyil kishilar esa o‘z dori vositalarini yonida olib yurishi va yaqinlariga bu haqda aytib qo‘yishi foydalidir.

Xulosa

Zaharli ilon va hashoratlar chaqqanda, shuningdek turli zaharlanish holatlarida birinchi yordam ko‘rsatish hayotiy zarurat hisoblanadi. Bunday vaziyatlarda eng muhim tamoyillar — vahimaga berilmaslik, vaziyatni tez baholash, jabrlanuvchini xavfsiz holatga keltirish, noto‘g‘ri va xavfli usullardan voz kechish hamda imkon qadar tez tibbiy yordamga murojaat qilishdir. Ilon chaqishida a‘zoni harakatsizlantirish va tez transport muhim bo‘lsa, hashorat chaqishida og‘ir allergik belgilarni erta tanib olish hal qiluvchi ahamiyatga ega. Zaharlanishda esa zahar turini bilmasdan qusdirish yoki ichimlik berish jiddiy xatoga aylanishi mumkin. Demak, birinchi yordam bo‘yicha to‘g‘ri bilim inson salomatligi va hayotini saqlab qolishda katta ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. World Health Organization. Snakebite Envenoming: Treatment and First Aid Guidelines. – Geneva: WHO, 2019.
2. National Health Service. Insect Bites and Stings: First Aid Guidance. – London: NHS, 2023.
3. National Health Service. Anaphylaxis: Emergency Treatment and Management. – London: NHS, 2023.
4. American Red Cross. First Aid/CPR/AED Participant’s Manual. – Washington, DC: American Red Cross, 2021.
5. Mayo Clinic. First Aid for Poisoning and Food Poisoning. – Rochester: Mayo Clinic, 2022.
6. O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi. Birinchi tibbiy yordam asoslari. – Toshkent, 2020.
7. Karimov X., Rasulov A. Tibbiyot asoslari va birinchi yordam. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2018.
8. Yuldashev B. Favqulodda vaziyatlarda birinchi yordam ko‘rsatish. – Toshkent: “O‘qituvchi”, 2021.